

Мозолевський Б.М.

Вчений, археолог

м. Київ, Україна

[Біографія](#)

а

Листи у вічність

(глава з книги «Скіфський степ»)

а

Кажучи Дарієві про те, що єдиним приводом до невідкладного бою зі скіфами може бути пограбування могил їхніх батьків, Іданфірс, імовірно, був цілком упевнений, що перси їх не Знайдуть. Скіфський цар мав рацію: ця справа виявилася непосильною не тільки для Дарія, але й для кількох поколінь археологів - архаїчні могили степових скіфів VII-VI ст. до н.е. невідомі й досі. Це тим парадоксальніше, що Геродот конкретно вказує їх місцезнаходження, неодноразово його уточнюючи. Але історія ніби кепкує над скіфознавцями - зазначене місце є, а могил немає. Щоправда, у степу відомі розрізнені поховання скіфської архаїки - часом у самостійних могилах, іноді в курганах більш раннього часу, але вони, звісно, не становлять того масиву, у якому можна було б вбачати скіфські кладовища часів Іданфірса і Геродота.

Про поховальні звичаї скіфів батько історії пише: «Гробниці (їхніх) царів містяться в Геррах, до яких Бористен ще судноплавний. Коли у скіфів помирає цар, то там викопують велику чотирикутну яму. Приготувавши яму, тіло підіймають на віз, покривають воском; потім розрізають шлунок небіжчика, очищають його і наповнюють товченим купером, пахощами та насінням селери і анісу. Опісля живіт знову зашивають і везуть (небіжчика) на возі до другого племені. Жителі кожного краю, куди привозять тіло царя, при цьому роблять так само, як і царські скіфи. Вони відрізають шматок свого вуха, обстригають кружальцем волосся на голові, надрізають руку, роздряпають лоб і ніс, протикають стрілами ліву руку. Звідси небіжчика везуть на возі далі, в інший край свого царства. Супроводжують тіло ті, до кого його було привезено раніше. Після об'їзду всіх країв вони знову прибувають у Герри до племен, що живуть у найбільш віддалених межах країни, і до царських могил. Там тіло на солом'яних підстилках опускають в могилу, по обидва боки втикають в землю списи, а зверху настеляють дошки й покривають їх комишевидами матами. У решті просторого приміщення гробниці ховають одну з наложниць царя, попередньо задавивши її, а також виночерпія, кухаря, конюха, охоронця, вістового, коней, первістків усяких інших свійських тварин, кладуть золоті чаші (срібних і мідних посудин для цього скіфи зовсім не застосовують). По тому всі разом насипають над гробницею великий горб, причому навперейми стараються зробити його

якогога вищим...

Так скіфи ховають своїх царів. Коли ж помирають прості скіфи, то найближчі родичі кладуть тіло на віз і возять по всій окрузі до друзів. Усі друзі приймають небіжчика і влаштовують супровідникам частування, причому підносять і небіжчикові покуштувати тих самих страв, що й решті. Простих людей у такий спосіб возять по окрузі протягом сорока днів, а потім ховають».

До цього Геродот додає, що після похорону скіфи очищають себе в своєрідній лазні димом конопляного насіння. А через рік по похороні царя всі збираються до його могили відправляти тризну, після якої роблять опудала з 50 забитих коней і такої самої кількості найкращих царських слуг, розставляють їх для охорони навколо кургану і на цьому кінчають обряд.

Отже, поховання предків Іданфірса, як і його сучасників, містилися в Геррах, до яких Дніпро був судноплавний. Описуючи ріку Герр, яка розмежовувала землі скіфів-кочовиків і скіфів царських, Геродот зазначає, що вона відділялась (буквально - витікала) від Дніпра в однойменній місцевості. В іншому місці він вказує, що ця місцевість розташована по Дніпру, поки його течія відома. Щоправда, відстань до неї він визначає в сорок днів плавання, але тут явна помилка: в такому разі Герри мали б міститися ледве чи не на широті Москви, чого не можна припустити, виходячи з інших повідомлень того самого автора. Можливо, тут Геродот сплутав сорок днів плавання з тими сорока днями, протягом яких тіло царя, перш ніж потрапити в Герри, мандрувало по країні для прощання з ним скіфів.

1

*А степ все світиться
Й не дозволяє забуття...*

Більшість сучасних дослідників вважає, що судноплавним за Геродота, як і в пізніші часи, Дніпро був до порогів або навіть нижче - до мілин на місці Нікополь-Кам'янської переправи. Отже, й геродотівські Герри почали шукати насамперед тут. І справді, саме нижче дніпровських порогів по обидва боки від ріки було виявлено найбільші зосередження курганних скіфських могильників, що налічують десятки, а можливо й сотні тисяч могил. Тут стояли й велетенські курганні насипи, справжні степові піраміди, найбільші з яких - Олександрополь, Солоха і Чортомлик - сягали заввишки близько 18-21 метра і, безперечно, були споруджені над гробницями володарів великого скіфського царства. Розкопки цих пам'яток принесли нашій археології світову славу. Здавалося, геродотівські Герри самі йдуть до рук, але... Але після широкої і тривалої дискусії остаточно з'ясувалося, що всі ці кургани були насипані в IV-III ст. до н.е. і, таким чином, належать не предкам і сучасникам Іданфірса, а його нащадкам.

2

*У задумі зйду на могилу,
Горілиць упаду в траву...*

Не знаходячи Геррів у степу, дехто з дослідників схилився до думки про те, що вони містилися за межами степу, зокрема на Посуллі, де відомі великі курганні могильники раннього періоду, у тому числі й велетенські кургани заввишки 10-20 метрів. Проте поховальний обряд посульських могил занадто вже відрізняється від описаного Геродотом. Більше відповідають йому курганні поховання Кубані, однак кількість їх порівняно невелика, а територія розміщення перебуває зовсім осторонь скіфського степу. Щоправда, існує думка, що за первісного періоду підкорення скіфами Північного Причорномор'я Прикубання, можливо, входило до їхніх володінь. Крім того, відомо, що багато кочових народів ховали своїх небіжчиків за межами земель, по яких кочували. Але як у такому разі пояснити повідомлення Геродота про знаходження місцевості Герри біля Дніпра?

3

*Я рубав без роздуму, щоб
На бенкеті сісти між перших.
Серце мав холодне, мов дзьоб,-
Невблаганний бронзовий вершник.
Із-поміж неосягнутих справ
Лиш одне, здається, зумів я:
В смерть, з якою поряд скакав,
Увігнавсь, як в плоть, по руків'я...*

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□ □ □ □ Л. Череватенко

Можна припустити, що Герри стали кладовищами скіфів лише з часів Геродота. Це підтверджується й археологічними матеріалами, але й у цьому разі місце архаїчних скіфських могил залишається невідомим. Будемо сподіватися, що подальші дослідження внесуть ясність і в це питання, а поки що одна за одною розкривають свої таємниці степові могили IV ст. до н.е., більшість яких за часом можна пов'язати з періодом царювання Атея.

4

Отак і зійшла вона з че~~б~~ерика~~с~~ навколо чи німб, чи гало.
Гримала люстро одна рука,
А друга келих з вином простягала...

а а а а Серед широкого загалу існує хибна думка про те, що степові кургани насипано запорозькими козаками. Насправді ж найпізніший із них було споруджено майже за два тисячоліття до появи першого козака - коли ще не тільки козацтва, не тільки українців, але й слов'янства як такого не було. Так само, до речі, ніколи не існувало і «сторожових» могил,- всі кургани, великі і малі, становлять собою поховальні споруди. а а а

5

*Чатує на оленів там стріла,
І ось один з них сумно скине роги...*

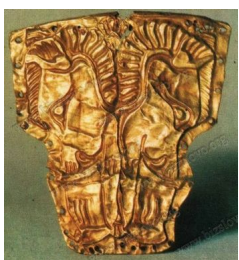
Більшість наших степових могил відноситься до доби бронзи (III-II тисячоліття до н. е.), менша частина - до скіфського часу. І лише поодинокі з них споруджені сарматами та середньовічними кочовиками.

6

*Причисти нас, богине, до безсмертя і неба,
До вогню невмирущого, до джерел чистоти.
Крім кумису і м'яса нам ще вічності треба, -
Причисти нас до подвигу, - і мечі освяти...*

За тисячі років, які пройшли від часу їх спорудження, кургани так злилися зі степовим пейзажем, що тепер без них важко уявити сам степ. Перегорніть хроніки мандрівників минулих століть - перше і найбільш видатне, що завжди дивувало й приголомшувало їх, - нескінченні курганні пасма, що простяглися серед духмяного степового безмежжя. Місячної ночі і погожої днини, у зливи й заметілі стоять вони живими пам'ятниками тим, що спорудили їх, а потім і поснули під ними.

10

*Ой, полети, орле,
На Дін рибу їсти.
Та принеси, орле,
Від родоньку вісті...*

□□□□□□□□□□ *Народна пісня* а Порівняння курганів з книгою зовсім не надумане. Не лише народи доби бронзи, але й скіфи, незважаючи на якнайтісніші стосунки з високорозвиненими греками, так і не досягли писемності. Причина цього явища, звичайно, соціально-економічний рівень розвитку скіфського суспільства. Але, імовірно, немалою мірою вона була зумовлена також вимогою суворого дотримання скіфами усталених прабатьківських звичаїв.

а

а

а

Металева пластина з рельєфним зображенням леопарда, що лежить на спині, оточеного квітами та іншими фігурами. Знайдено в селі Мозолів, 1906 р.

Бронзова фігурка жінки, що сидить на стільці, одягнена в довге, вишиване сукно. Знайдено в селі Мозолів, 1906 р. [Знайдено в селі Мозолів, 1906 р.](#)